

T.C.
Kültür ve Turizm Bakanlığı
Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü

9 MİLLETLERARASI
TÜRK HALK
KÜLTÜRÜ KONGRESİ

GENEL KONULAR

GELENEKSEL KÜLTÜRDE KADINA YÜKLENEN DEĞERLERİN HAKLBİLİMSEL AÇIDAN DEĞERLENDİRMESİ

Gülşen BALIKÇI¹

GİRİŞ

Öncelikle “ataerkil” ve “anaerkil” kavramlarına değinmek istiyorum. Hepinizin bildiği gibi, ataerkil; sözcüğü baba tarafından yönetilme, babanın egemen olduğu bir aile tipi, “anaerkil” ise ana tarafından yönetilme anlamına gelmektedir. Tarihsel veriler ataerkil toplumların, belirleyici özelliklerini, yani erkeğin koca ve baba olarak egemen olduğu durumların başlangıçta toplumsal yapı içerisinde bulunmadığını göstermektedir.

Ataerkil aile yapısı; ilkel toplumlardaki koşullara kıyasla daha gelişmiş toplumsal koşullar sonucu ortaya çıkmıştır. Frazer şöyle der; “Kültür tarihi açısından önem taşıyan asıl olgu; kültürün ilk evreleri boyunca, anaerkil düzenli toplumların ve ailelerin değil, tersine ataerkil toplum ve ailelerin farklı bir durum oluşturduğu olgusudur.”. İkel kültürlerde her alanda ve çeşitli ölçülerde dışi etkisi kendini göstermektedir. Kimi durumlarda; örneğin doğaüstü ve gizemli güçlerin kadınların tekelinde toplanması ise, kadınların toplumsal açıdan erkeklerle eşit durumda olma sınırını aşacak ölçülere ulaşmaktadır.

Anaerkil toplum yapısı; bir cinsin karşı cins üzerine egemenlik kurma temeline dayalı değildir. Gelişmiş toplumlarda bireyler, sınıflar ya da yönetimler tarafından uygulanan egemenliğin benzeri ya da buna karşı gelebilecek bir olgu, en ilkel insan toplulukların da bile görülmemektedir.

İnsan toplumunun ilk evrelerinde ataerkil örgütlenme biçimine göre değil, anaerkilliğe göre örgütlendikleri, soy çizgisinin erkek tarafından değil de dışi tarafından izlenmesi uygulamasının görülmesiyle düşünölmüştür (BRIFFAULD: 1990,208-218).

---

1 Kültür ve Turizm Bakanlığı Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü Folklor Araştırmacısı

Tarihi belgeler Anadolu'da prehistorik çağlarda kadının statü olarak erkekten daha iyi bir konumda olduğunu göstermektedir. Çağa ait kadın tasvirleri bunun en açık kanıtıdır. Kadına bu statüyü doğurganlığı kazandırmış, buna bağlı olarak da bereketi simgeleyen kadın tasvirleri eski tarihi kaynaklarda yer almıştır. Ta ki erkeklerin üremedeki rolü bilinene kadar.

ANADOLU'DA GELENEKSEL KÜLTÜRDE CİNSİYETE İLİŞKİN TANIMLAMALAR

Yapılan alan araştırmalarında Anadolu'nun hemen her yöresinde oğlan çocuğunun makbul olduğu belgelerle tespit edilmiştir. Halk dağarcığında aşağıdaki ifadelerle kültürümüze yerleşen anlatılar, aslında kadın ve erkeğin toplumsal statüsünü, toplumun cinslerden beklentilerini, cinsiyete yüklenen değerleri, kısaca cinsiyete ilişkin toplumsal tanımları içermektedir. Örnekler halk ağzından olduğu gibi aktarılmaktadır.

"Oğlan çocuğu düşman oku" ,"Kız olan evde tütün tüter mi, yedi kız bir oğlan yerini tutar mı", "oğlan ocakta, kız bucakta", "kız evlat el ekmeği, - kız ele, oğlan eve", "Oğlan direktir, kız emektir", "Kız köksüz ağaç, oğlan köklü ağaç", "Kız ellik, oğlan evlik.", " Oğlan evlik, kız yellik" (Artvin)

"Ben oğlan anasıyım raf elmasıyım sen kız anasısın kendir palasısın", "Ana karnında kızın kafası sonradan konuyor, kız eksik etek" (Çorum).

"Oğlan çocuk makbuldür. Kız doğunca evin kargıları bile ağlarmış dermiş ki; bu ev kıza kalacak o da kargıları kırıp ocakta yakacak", "Oğlan çocuğu ocak yakacak, kızlar çeyizini doldurdu mu, gidecek el ocağı yakacak"(Uşak).

"Oğlan doğduğu zaman anam, anam oğlandır, altından direktir, kaldır bir yere koy bir güne gerektir, kız doğduğu zaman da ; kızdır ohtur, bir kürek ..... , kaldırsan atsan götüre yoktur denir", "Kız anası ahır danası, oğlan anası raf elması", " kız yükü, tuz yükü", "Kız hak için, oğlan bizim için", "Oğlan evlat makbul, ana baba oğlanın yanında yaşlanır" (Elazığ)

"Kız elin, oğlan evin"(Tarsus)

"Kız çocuk doğduğu zaman kiremit ve saçaklar ağlarmış"(Safranbolu, Manisa, İstanbul, Bursa, Sivas, Tokat)

"Kadın oğlan doğurduğu zaman müjdecı gider babanın kulağını çeker baba o zaman bi oğlu olduğunu anlar"(Kahramanmaraş)

ANADOLU'DA GELENEKSEL KÜLTÜRDE HAMİLELİK ESNASINDA ÇOCUĞUN CİNSİYETİ İLE İLGİLİ OLARAK YAPILAN YORUMLARDA KIZ ÇOCUĞUNA YÜKLENEN DEĞERLERİN KARŞILAŞTIRILMASINA YÖNELİK DEĞERLENDİRME

Hamile kadının doğuracağı çocuğun cinsiyeti tüm toplumlarda merak konusu olmuştur. İnsanların geleceği bilme arzusu doğum adetleri içerisinde önemli yer tutan cinsiyet tayini ile ilgili uygulamalara da yansımıştır. Bu uygulamalarda kadın ve erkeğe yüklenen toplumsal değerlerin doğacak çocuğun cinsiyetiyle ilgili yorumlamalarda etkili olduğu görülmektedir. Buna bağlı olarak; günlük hayatta karşılaşılan her türlü rastlantısal olaylar halk tarafından yorumlanarak, cinsiyete dair bir ön belirti olarak kabul edilmiştir.

Geleneksel kültürde halk; hamile kadının davranışlarına, fiziksel görünümüne ve sancının geliş biçimine bakarak çocuğun cinsiyeti ile ilgili geleceğe yönelik çıkarımlarda bulunmaktadır. Günümüzde hamileliğin dördüncü ayından itibaren modern tıp yöntemleriyle cinsiyet saptaması yapılmasına rağmen, halk arasında dört aylık döneme kadar cinsiyete yönelik yorum ve uygulamalar halen devam etmektedir. Bu uygulamaları kısaca özetlemek istiyorum.

“Kadın aş erdiği zaman çok ete düşkün olursa oğlan doğurur, - oğlan ete kız ota derler. Oğlan; anne karnında kırk günde, kız; altı ayda canlanır. Kadının karnı sivri olursa erkek, yassı olursa kızı olacak derler. Oğlanın sancısı tatlı, kızın sancısı acı gelir. Yaşarken de kızın derdi çoktur. Kız ana karnında kasıktan yukarı çıkmaz, aşağıda olur, oğlan aşağı inmez yukarıda olur. Oğlan çocuğu evde kalacağı için doğarken yüz üstü, kız çocuğu evlenip gideceği için dışarı bakarak gelir.”(Çorum)

“Kız hamileliğinde can darlığı olur. Kız kısmı kara günlü, anasının karnındayken kendini belli olur.”(Elazığ)

“Kadın hamileyken sağ ayağından aksarsa oğlan, sol ayağından aksarsa kız doğurur. Ekşi yiyen kadın kız, tatlı yiyen kadın oğlan doğurur.”(Sivas)

“Çocuk karında ilk canlandığı zaman sol tarafta oynarsa kız, sağ tarafta oğlan doğacak derler.”(Artvin)

“Kadın ekşi yerse kız, tatlı yerse oğlan doğurur. - Ye ekşiyi doğur Ayşe'yi, ye tatlıyı doğur atlıyı” denir. Kadın güzelleşirse oğlan, çirkinleşirse kız doğurur.– oğlan anayı, kız kendini süsler.- Oğlan bezer, kız bozar. Hamile kadının karnına ellediğin zaman çocuk sağ yana bakıyorsa oğlan, sol yana bakıyorsa kız doğacak, Kız doğuracak kadının yüzünde siyah leke, oğlan doğuracak kadının yüzü kırmızı olur.”(Uşak)

“Kız doğuracak kadının yüzü morarır, erkek doğuracak kadın beyazlaşır. Kadının karnı gevşekse kız doğuracak denir, sıkıysa erkek doğuracak denir. Kızın sancısı keskin, oğlanın sancısı tatlı olur. Kadının karnı gevşekse kız, sıkıysa erkek doğuracak denir. Erkek çocuk karında daha yüksekte durur, kız çocuk daha alçakta durur. Çocuk önce sağda çabalarsa oğlan doğar solda çabalarsa kız doğar. Kız doğuran morarır, oğlan doğuran beyazlaşır.”(Trabzon)

“Göbeğin altında mavi çizgi oluşursa kadın erkek doğuracak derler.”(Hatay)

“Kadın hamileyken rüyasında elma görürse oğlan, armut görürse kız doğurur. Ana karnında çocuk sağ tarafta ve dik bir nokta halinde oynuyorsa oğlan, sol tarafta kaynaşarak kıpırdanma halinde ise kız doğuracak denir. Kadın hamileyken yolda anahtar ya da çivi bulursa oğlan, boncuk veya çengelli iğne bulursa kız doğuracak denir. Kız çocuğu anne karnında yumuşak, erkek çocuğu taş gibi sıkı durur.”(Erzurum)

“Kız dokuz gün eksik doğar ara ebe bunu; **“kız eteği eksik ya”** şeklinde tanımlamaktadır. Oğlan çocuğu ise dokuz ay dokuz günde doğar. Kadının hareketleri ağır olur sürekli uyursa kız doğurur. Ara ebe bunu, **kız yükü tuz yükü kız taşımak zordur şeklinde** ifade etmektedir. Kadının göğüslerinin ucu siyahlaşırsa kız, pembeleşirse oğlan doğurur.” (Bitlis Ahlat merkez)

“Hamile kadının sol göğsü büyük olursa kız, sağ göğsü büyük olursa oğlan doğurur”(Ordu, İstanbul, Ankara)

“Hamileliği sırasında kadının yüzü şişerse kız doğurur”(İstanbul)

“Hamile kadının göğsünün ucu siyah veya mor olursa kız, kırmızı veya pembe olursa oğlan doğurur”(İstanbul, Gaziantep, Ankara, Artvin; Hatay, Trabzon)

“Erkek karnı tan öne toplu olur. Önce sağda çabalarsa erkektir. Kadının karnı gevşekse kızdır, çok sıkıysa erkektir. Çocuk ilkin sağda canlanırsa erkek olur. Erkek çocuk karnında daha yüksekte, kız çocuk daha alçakta durur. Erkek çocuk kırk günde yaratılır, kız hamileliği ağırdır, kızın yükü ağır olur. Kızın yaşamı boyunca da her şeyi ağır olur.”(Trabzon Maçka Çeşmeler köyü, Akçaabat, Acısu Köyü)

“Kadın hamileyken bardağın içerisine su koyar ve göğsünü bardağın içerisine doğru sıkır, göğüsten çıkan su bardağın dibine çökerse kadının kız, bardağın üzerine çıkarsa oğlan doğuracağına inanılmaktadır.”(Trabzon Şalpazarı Simenli Köyü)

“Gelin oğlan doğursun diye, gelin gelip oğlan evine dikildiği zaman, kucağına oğlan çocuğu verilmektedir.” (Çorum, Osmancık, Merkez)

“**Anne karnında kızın kafası sonradan konuyor. Kız eksik oğlan ocak yakıyor. Babasının yuvasını bekliyor.**” (Çorum, Alaca, Çapraşık köyü)

“Kadın kız doğuracaksa göğsünün etrafında siyahlık oluşur, oğlan doğuracaksa pembeleşmektedir. Doğum yaklaşınca kadın sütünü eline sıkır, süt elinden kalkarsa kız, yapışır kalırsa oğlan olacak denmektedir. Oğlan çocuğunun ana karnında bir aylıkken her yerinin, gözlerinin bile belli olduğuna inanılmaktadır. Kız çocuğu ise anne karnında; bir aylıkken, bir buçuk aylıkken yarı et parçası gibidir. Çocuk doğarken yüz üstü gelirse oğlan olduğu bilinmektedir. **Kız yukarı bakarak gelir, oğlan aşağı bakarak gelir.** Kız günü bitince, oğlan günü bittikten on gün sonra doğmaktadır.” (Alaca, Alacahöyük Beldesi)

“Üç aylık çocuk düştüğü zaman kız mı oğlan mı hemen belli olur. Eğer topak bir et parçası gibiyse kız denmektedir. **Allah kız çocuğuna birden kol bacak vermez topak olur kız çocuğu.**

Oğlan çocuğu u ay bitince aynı arı gibi gözü, kaşı aynı maskot gibi belli olur. ” (Çorum. Osmancık, Merkez)

“Göbekten aŐađıya doğru hafif bir koyu çizgi oluŐmuŐsa erkek olacak derler. Kadının karnı sivriyse kız doğuracak derler. Kadın kız mı erkek mi doğuracak diye sınaama yaparlar. ekirgeyi tutarlar, ortaya taş ve toprak koyarlar, ekirge taşı tutarsa kadın oğlan doğuracak, toprağı tutarsa kız doğuracak derler. Kız ocuk sürekli göbekte kalır, oğlan ocuk yüksekte durur her tarafı gezer. Erkek ocuk daha erken oynar iki aylıkken oynadığı hissedilir, kız ocuk u aylık dört aylıkken oynar. Erkek ocuk daha çok hareket eder, karında daha hafiftir. Kız ocuk anne karnında daha ağır olur.” (Antakya Serinyol Beldesi)

“Kız hamileliğinde canın çok hasta olur. Kız doğuracak olan irkinleŐir can darlığı olur. Yüzünde il olur. **Kız kısmı kara gnl, anasının karnındayken belli olur.** O, yazıyı yazar” (Elazığ, Harput)

“Erkek anne karnında düz durur, kız aŐađıya doğru eğik durmaktadır. Kadının hamileyken göbek deliği yukarı doğru bakarsa kadın erkek, göbek deliği aşağı doğru bakarsa kadın kız doğurur. **Göbek bağı yukarı bakıyorsa erkek çocuğu kundak yapılmıŐ anasının karnında bekliyor derler.** Kadın hamileyken göğüsleri siyahlaşırsa kız, kırmızılaŐırsa oğlan doğuracak, derler.” (Tunceli, Merkez)

“Oğlan ocuk tez canlanır. **İki ayın içinde canlanırmıŐ.** Kurbağa gibi olur. Kırk günlük olduğu zaman gözü parmakları iplik gibi oluyor. Her Şeyi belli oluyor. Allah’ın emriyle hepsi 40 günde tamamlanırmıŐ. Kız çocuğu yumruk gibi, 2 aylık gene halk olmuyor.” (Antakya, Altınözü Paslıkaya)

“Oğlan çocuğu ana karnında balık gibi olur bir yerden bir yere kaydığını. Kız çocuğunun yılan gibi olduğuna annesinin karnına çöktüğüne inanılmaktadır.” (Gaziantep. İslahiye Kavaklar Köyü.)

“Doğumdan sonra bakarlar eşin boğumları mavi mavi arpa gibiyse ve çoksa sonra doğan çocuğun oğlan, eşin boğumları yoksa sonra doğacak çocuğun kız olacağına inanılmaktadır. **Kızda eşin boğumları böyle mercimek gibi olur.** ” (Gaziantep, Merkez)

“Kız çocuğu 9 ayda, oğlan çocuğu 9 ay 10 günde doğmaktadır. **Kızın eli ayağı kısa, oğlanın eli ayağı uzun.** Kız ana karnında drter, oğlan bir yandan bir yana kayar, başı sağ yanda durur. Oğlan ana karnında top gibi, kız yan durur. Oğlanın her Şeyi hemen takılır kızın takılmaz. **Kızın saçı uzun aklı kısa. Burada aŐerirken; tatlı ye atlı olsun, ekşi ye Ayşe olsun derler. Eski kadınlar senin oğlun olacak yüzün duru derlerdi. Oğlan doğuran uçar, kız doğuran s...r derler”** (Burdur HasanpaŐa Merkez)

“Benim altı kızım oldu. O zaman elim oğlana dönsün diye; kz koydu çocuğu getirdi yalınayak kze bastırdı. Bunun dedi tabanını dağlayalım da dedi peŐi sıra oğlan olsun dedi. Ondan sonra da oğlan oldu. ” (Yozgat, Akdağmadeni, Bozhüyük Köyü)

“Oğlan doğuracak kadın at gibi, kız doğuracak kadın da it gibi olmuş, öyle derdi kocaka-

rının biri. Yani kız doğuracak kadın yatağa vurmuş kendini heveslenmezmiş, oğlan doğuracak kadın kuranlı (eğerli) at gibi olur, heveslenirmiş.” (Afyon Dinar İncesu)

“Çocuk erkekse eşin kanı çocuğa doğru sağılır ki çocuk kansız olmasın sesi iri çıksın, kadın sesi gibi ince olmasın. Kızın eşi çok sağılmaz ki çok sesli olmasın sesi iri çıkmassın..” (Maçka Çeşmeler Köyü)

“Kadın hep kız doğuruyorsa; oğlana dönsün diye son doğurduğu kızın eşi ateşte pişirilir, kadının haberi yokken kadına yedirilir.” (Artvin Hopa Köprülü Köyü)

“Kadın hep kız doğuruyorsa terese dönsün diye oğlan doğuran birinin eşine oturur.” (Artvin Merkez, Berta Köyü)

ANADOLU’DA SINAMA İLE YAPILAN CİNSİYET TAYİNİ UYGULAMALARININ CİNSİYETE GÖRE DEĞERLENDİRİLMESİ

“Kadın kız mı erkek mi doğuracak diye sinama yaparlar çekirgeyi ortaya koyarlar hareketlerini izlemeye koyulurlar. Çekirge önce taşı tutarsa kadın oğlan, toprağı tutarsa kız doğuracak derler.” (Hatay)

“Kadın hamileyken bardağın içerisine su koyar ve göğsünü bardağın içerisine sıkar. Göğüsten akan süt, bardağın dibine çökerse kız, bardağın üzerine çıkarsa oğlan doğuracak denir” (Trabzon)

“Doğum yaklaşınca kadın sütünü eline sıkar, süt elinden kayıp giderse kız, yapışır kalırsa oğlan olacak denmektedir. (Çorum, Alaca, Alacahöyük beldesi)

“Kadın sürekli kız doğuruyorsa, eteğine taş doldurur, eriği taşladım, kızı kodum da erkeğe başladım diyerek erik ağacını taşlar, terse dönsün diye son doğan çocuğun eşi yırtılır.” (Uşak)

“Kadın kız doğursun diye yapılan her hangi bir uygulama bulunmamaktadır. Erkek çocuk isteyenler; 41 kez Muhammed yazan kâğıdı kadın yutmaktadır.” (Şanlıurfa)

“Ateşe bir miktar sap atılır, sap dağılmadan sivri bir şekilde kabarırsa oğlan, dağılırsa kız olacak enir.” (Balıkesir, İstanbul, Eskişehir, Kandıra, Bursa)

“Hamile kadının idrarına buğday veya arpa atılır, buğday yeşerirse kız, arpa yeşerirse oğlan doğacak denir” (Amasya)

“Hamile kadın kaybolmuş bir bıçağı bulursa oğlan doğurur, ziynet eşyası bulursa kız doğurur” (Mersin, Eskişehir)

DOĞAÜSTÜ GÜÇLERLE İLGİLİ İNANMALAR

“Şimdi aldan korkarsak köyümüzde iki tane kadın vardı onlara al derlerdi. Onların çemberlerini getirirdik. Onların çaputu loğusa kadına gelince al basmaz derlerdi. Onlar evvelinden ocakmış, onun al kadın imiş. Biz bilmek de, Hasan dede köşeden çıkarken görmüş. Tutmuş dediler, ocağı ondan beri sürüyormuş. O dede onu tutunca ocak olmuş. Sarı çember olurdu o loğusa gelinin başına korduk.” (Çorum İskilip, Dereköy)

“Al karısı melek olarak tanımlanmaktadır. Anlatıya göre meleklerin yaptıkları iş hiç bitmezmiş. Hamur yaparmış, hamur gittikçe artarmış hiç bitmezmiş, melek sürekli çalışmış fakat o işi bir türlü bitiremezmiş. Yakaladıkları meleğe derlermiş ki; **tövbe edeceksin benim yedi sülaleme yaklaşmayacaksın**. Memeleri kocamanmış. Kırk gün çocuk beklenir, melayike gelmesin diye..” (Tunceli Merkez)

“Loğusayı ala karşı korunak için; al kızı tutan birisinden parça alınıp loğusanın başına konur. Kocasının da ceketini kadının başucuna korkar ki kadını al basmasın. **Şimdi bizim kaşıklarımız çok türemez. Tez tez kaybolur kaşıklarımız. Al kızı kaşığı almış hiçbir şey bulamamış. Al kızı demiş ki türemesin kaşıklarınız .**” (Yozgat merkez Büyükhamal Köyü)

Örnek anlatı:

“Benim babaannemin annesi ekmek yapacaktı, yufka ekmek. Erkenden ortalık karanlıkken o müzenin orda çeşme var oraya gelmiş. Orda bi kuşburnu vardı. Oraya geliyor ki; güzel saçı böyle çok uzun bir gelin dikenlere dolanmış kalmış, kurtulamıyor. Babaannemin annesine *beni kurtar diye* yalvarıyor. Al kızının üzerinde üç etek varmış. Babaannemin annesi döşünden bir iğne çıkarıyor. Al kızının eteğine iğneliyor. Sonra al kızını alıp eve götürüyor. Al kızına hamuru yoğurtturuyor. Akşama kadar ekmek yapıyorlar hamur bir türlü bitmiyor. *Böyle sabaha kadar mı ekmek edeceğiz diyorlar ne yapacaksanız yapın diyorlar*. Al kızı bezin içerisinde biraz hamur alıyor teştin içine atıyor. Teştin içindeki hamur azalmaya başlıyor. Al kızı babaannemin annesine yalvarıyor *illa beni bırak* diye babaannem de diyor ki; *ben bırakırım ama şimdi bazen çocuklar ölüyor yahut ta kadın ölüyor loğusayken albastı da öldü diyorlar*. *Böyle çocuklara kıyıyorsun, gelinlere kıyıyorsun böyle ben seni bırakmam sana bir ceza vereceğin diyor*. Babaannemin annesi. Al kıza o zaman diyor ki; *beni bırak yedi sülalenin çaputunun vardığı yere varmayacağım*. Ondan sonra babaannemin annesi al kızını bırakmış. Ahırda da çok görünürmüş al kızı ata çok binermiş. Varırlarmış ki dana at terin suyun içinde kalmış. Ondan sonra tövbe etmiş al kızı. Bir daha yaklaşmamış bize. Şimdi her doğum yapan kadına benim bir elbisenim parçasının götürürler. Çocuğun kundağına bağlarlar. Loğusa kadınlar kendi yastıklarına bağlarlar. Ya da örtümü götürürler bellerine bağlarlar. Benim çaputum karşılığı töresini verirler. Ya para, ya da yumurta verirler.” (Alaca, Alacahöyük Beldesi)

“On gün mü on beş gün mü bilmiyorum loğusalığa yatmışım. Biri geldi dedi ki; -Kapıyı aç

Ben de

Dedim ki; - Kapıyı açmam sen alsın beni basacaksın

Kapıyı açmayınca, açtı kapıyı yanına geldi

Dedim ki; - Sana öyle vururum ki sen düşersin. Üstüme çöktü takatim kesildi, bacağı yere düştü, nasıl tekmeyle ki vurdum beşiğin üzerinde doğruldu. Kadın kılığına girdi.

- Tövbe tövbe yedi yerden tövbe diyerek gitti” (Artvin Şavşat Cevizli Köyü)

Örnek anlatı:

”Bir gün davar otarıyordum. Biri taşa oturmuş saçını tarıyordu. Aynı kız şeklinde biri. İncecik biri birdenbire kayboldu. Ahıra gittim ata binmiş atın saçını tutmuş, zengiliyi (atı yürütmeye çalışıyor) sonra atın yanına gittim at kan ter içinde kalmış. Beni görünce kayboldu. Eli incecik saçları kara, elinde tahta tarak vardı. Al karısına çuvaldız vurup çalıştırdırmış. Al karısı çuvaldızdan çok korkarmış. Yaşlı bir teyzenin kılığına girerek gelmiş. Elinde tavuk saklamış kızım al bunu ye demiş. Kadın elini uzatsa ciğerini alacakmış.” (Elazığ, Harput)

”Cadı: is far cado 1. Geceleri dolaşarak insanlara kötülük ettiğine inanılan hortlak 2. Haysuz, çirkin, ihtiyar kadın 3. Çok güzel göz. Cadı gibi: Saçı başı dağınık, tırnakları uzun ve pis kadınlar için kullanılır. Cadı kazanı: Dedikodunun, hasetin çok olduğu yer.” (Türkçe Sözlük, 1988.).

”Cadı, masallarda geçen doğaüstü güçleri bulunan ve bu güçleri çoğu kez kötülük yapmada kullanan genellikle çirkin kadın 2. Hortlak, gulyabanı 3. Çok güzel göz.” (Büyük Larousse, 1986).

Cadı “cazı” inancıyla ilgili kaynak kişi derlemeleri;

”Cazı gece yarısı ocaklıktan iner, kül döküp anneyi uyutur, sonra eğişle (cazı eğişi) erkek çocuğunun ciğerini çeker yer.” (Rize, Pazar)

”Çocuğu fileye geçirirsen cazı dokunmaz, cazı elekten hiç birşey yemez. Birinin cazı olup olmadığını böyle anlarsın. Birine üç kere -e cazı, e cazı-dersen o cazılık gücünü kaybeder.” (Rize, Pazar)

”Gelinin çocukları doğup doğup ölüyordu. Bir gün gelin kalifte yatarken kalif sallanır gelin bakar ki kaynanası ayakucunda oturuyor

Gelin: - Sen nerden geldin, der.

Kaynana:- Ben yayladan geldim. Şimdiye kadar çocuklarını ben boğdum, daha boğmaya-cağım. Beni kimseye deme, der.

Gelin: Şimdi nereye gidiyorsun, eve gidelim der.

Kaynana: Yok ben yayan gelmedim geri yaylaya döneceğim der.

Meğer ayıyı kalifa bağlamış, ayıyı bozar ayıya binip yalla yaylaya, millet kalkana kadar yaylaya gider.” (Rize, Pazar)

“Cazıların ciğer yemesiyle ilgili buralarda eskilerden beri bir hikâye anlatılır: Evin gelini cazıymış. Çocuğun ciğerini çıkarır, yemek için ateşe gömer. Bu arada ateşin başında uykuya kalır. Kaynanası sabah ateşi karıştırırken ateşe gömülü bir şey olduğunu görür iyice karıştırır bakar ki ciğer parçası. -Bok yiyenin kızı kendi doymuş ta bunu da bana bırakmış, der. Meğerse kaynana da cazıymış, Ateşte pişmiş ciğeri alır, çekilir bir köşede yer.” (Rize, Pazar)

EVLENME GELENEKLERİ

Gelin çok konuşursa; “yeter çok konuşma keçiler kotur (uyuza benzeyen bir tür keçi hastalığı) olacak denir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Doğacak çocuğun cinsiyetinin ne olacağı konusunda yapılan yorumlarda birçok etkenin rol oynadığı görülmektedir. Yorumlar ayrı ayrı sınıflandırılarak irdelendiğinde, cinsiyete ilişkin toplumsal değerlerin doğumla ilgili adet ve inanmalara çeşitli şekillerde ve görünümde yansıdığı görülür. Bunları tek bir nedene bağlamak objektif düşünmeye uygun düşmez. Kadına ve erkeğe biçilen toplumsal rollerin doğumla ilgili batıl inanç ve uygulamalara dönüşmesi aşağıdaki olasılıkların birer yansıması şeklinde olabilir. Bunlardan birini öne çıkarmak ya da etkili göstermek bizi objektif bakış açısından uzaklaştırır. Öte yandan cinsel kimliğimin bir yansıması olarak konuya yaklaşımım kaçınılmaz olarak kadın bakış açısının bir ürünüdür. Araştırmacının kimliğini konudan bağımsız düşünmek olsa olsa bizi bir yanılsamaya götürür. Bu da tarafsızlık yanılsamasıdır.

1. İnsanlık tarihi kadın ile erkeğin iktidar mücadelesine sahne olmuş. Ne zaman ki erkeğin üremedeki rolü keşfedilmiş anaerkil düzenden ataerkil düzene geçiş başlamış. Yeni düzeni oluştururken eski düzenle ilgili düşünce ve uygulamalar ters yüz edilmiş. Mevcut düzeni yıkıp yerine yenisini geçirirken mevcut davranış ve uygulamalar erkeğin lehine çevrilerek öç alma, kısasa kısas hatta eski anaerkil düzendekinden daha şiddetli ve baskın düşünce ve uygulamalar ortaya çıkmıştır.

Toplumsal statünün uygulamalara yansıması; “Hamile kadının karnında erkek çocuk yukarıda, kız çocuk aşağıda durur.” örneğindeki gibi inanmalara yol açarken dinsel motiflerin de etkisiyle “Erkek çocuk sağda, kız çocuk solda durur.”. “Kadının hamilelik sırasında sağ göğsü büyürse oğlan, sol göğsü büyürse kız doğurur”, “hamileliği sırasında kadın sağ bacağından aksarsa oğlan, sol bacağından aksarsa kız doğurur”, “erkek çocuğunun ana karnındayken kırk günde her yeri belli olur, kız çocukları kırk günlükken ana karnında et gibidir.” düşüncesi yaygındır. Dinsel olarak yönlerden sağın hayırlı olduğu, sağ elle işe başlanması, sağ elle tokalaşma, sağ ayakla kapıdan çıkmak, tuvalet temizliğinin ise sol elle yapılması vs. kadın ve erkeğin konumlarının birbirine zıt yönde olduğunun bir göstergesidir. Bu durum hayırsız, kötü, çirkin ne varsa kadınların temsil ettiğini; buna karşın hayırlı, iyi, güzel ne varsa erkekleri temsil ettiğini anlatmaktadır. Kadının ve erkeğin toplumumuzdaki yeri ve itibarı, “sağ”ın, “sol” a nazaran daha kuvvetli, daha şanslı, daha yararlı olması şeklinde açıklana bilinir.

2. “Eksik etek” le dile getirilen aslında kadının aklının eksikliğidir. Bu yine geleneksel kültürde “ana rahminde kız çocuğunun kafası, her tarafı oluştuktan sonra, en son olarak konmakta-

dır” gibi ifadelerle karşılığını bulmaktadır. Oysa kadınların akıl eksikliğinin en temel nedenlerinden birisi yine ataerkil düşünce sistemi sonucu kız çocuklarını eğitim dünyası içerisine erkeklere göre daha az sokulmak istenmesidir. Bu düşünce “kız kısmı okuyup da ne yapacak, bir an önce evlenip yuvasını kursun, evini yerini bilsin” gibi söylemlerle günümüz de de eskisi kadar katı olmasa da halen devam etmektedir. Unutulmamalıdır ki; çocukların büyümesinde onunla bire bir iletişim kuran anne, babaya göre daha etkilidir. Ayrıca “kadın isterse kocasını vezir, isterse rezil eder”, “her başarılı erkeğin arkasında bir kadının var olduğu” vb. söylemler toplumsal olarak da kabul görmektedir.

3. Mülkiyet babadan oğula geçmekte, ölümsüzleşmek, dünyada kalıcı olmak için erkek evlât soyu sürdürdüğü için değerli görülmeştir. Bu geleneksel kültürde; “Kız köksüz ağaç, oğlan köklü ağaç”, “oğlan eve, kız ele”, “oğlan evlik, kız ellik”, vb. gibi deyimlerle karşılığını bulmaktadır. Bu cinsiyet tayinine yönelik uygulamalara da; pişirilen kellenin ikiye ayrılması halinde, çene kemiğinin üzeri saçaklı çıkarsa kıza, kemikli çıkarsa oğlana” yorulması şeklinde yansımıştır. Burada saçak geçiciliği anlatırken, kemik kalıcılığı ifade etmektedir. “Doğarken kız çocuğunun yüzü dışarıya doğru, oğlan çocuğunun yüzü içeriye doğru olur” inanın temelinde de aynı neden bulunmaktadır.

4. Kız çocuğunun erkek çocuğuna tercih edilmesi, hamile kadının ekşi ya da tatlı yemesi ile de ilişkilendirile bilinir. Hamile kadının; ekşi yerse kız çocuk doğuracağı, tatlı yerse erkek çocuk doğuracağı geleneksel kültürde her zaman tatlının ekşiye tercih edilmesi, erkek çocuğunun da kız çocuğuna tercih edilmesi ile özdeşleşmektedir.

5. Bilindiği gibi renkler kültürümüzde önemli bir yer tutmaktadır. Renklerin halk kültürüne yansımaları ve bunların yorumları halkın bu renklere yüklediği işlevlere göre belirlenmektedir. Yaşamımızda önemli yer tutan renklerin; doğal olarak yaşamın başlangıcı olan doğum adetlerine de yansıdığı görülmektedir. “Kadının göğüsleri siyah veya mor olursa kız, kırmızı veya pembe olursa oğlan doğurur”, “kırk gün tamamlandığında düşen çocuk eğer kız ise siyah, oğlan ise beyaz olur”, “kız doğuracak kadının yüzü morarır, erkek doğuran kadının yüzü beyazlaşır”, “Kız doğuracak kadının yüzünde siyah leke olur erkek doğuracak kadının yüzü kırmızı olur” vb. şeklindedir.

6. Dünyada kadın nüfusu erkeklere göre daha fazladır. Bu hem kız doğumlarının fazla olması, hem de kadınların; doğurganlık, emzirme ve mestuasyonlarla metabolizmalarının sürekli yenilenmesi onları biyolojik olarak güçlü kılmaktadır. Ayrıca kültürel olarak duygularını daha rahat yaşayan kadın, stresten daha uzak kalmakta, bu faktörler kadının yaşam süresinin erkeklere göre daha uzun olmasını sağlamaktadır. Bu geleneksel kültürde “kadın kedi gibi dokuz canlıdır” söylemiyle karşılığını bulmaktadır. Oysa erkekler kültürel olarak duygularını gizlemek zorundadırlar. Bu halk kültüründe; “erkek adam ağlamaz”, “kadın gibi ağlama” vb ifadelerle karşılığını bulmaktadır. Böylelikle az olan değerli olurken çok olan değersizleşmektedir.

7. Büyürken anneden bağımsızlaşmaya çalışan erkek evlât kadın iktidarıyla başa çıkmak için hedef küçülterek anasına değil de karısına veya kızına yönelmektedir. Anneye başkaldırı “Cennet anaların ayağı altındadır.”. “Ana hakkı ödenmez.” vb. söylemlerle dinsel ve geleneksel olarak da engellenmektedir. Kadın geleneksel kültürde en iyi statüyü anne olduğunda kazanmakta, ama erkek annesi olduğunda toplumsal düzende bir yer edinmektedir. Kız çocuğu olan ka-

dınlar ise; “anasına bak kızını al” söylemiyle kültürel olarak yaşamlarının önemli bir bölümünde davranışlarından sorumlu tutulmakta, kızlarının kaderlerini belirleyici bir unsur olarak görülmektedirler. Bu düşünce halk kültüründe; “Oğlan anasıyım raf elmasıyım, kız anasının kendir palasısın” vb söylemlerle karşılığını bulmaktadır.

8. İnsanın duygu ve düşünceleri, konuşma ve davranışlar yoluyla ortaya çıkar. “Dervişin fikri neyse zikri de odur.”, “Kız kısmı az konuşur, ağır olur”, “Kızın sesi az çıkar” vb söylemlerle kadın kültürel olarak susturulmuş ya da az konuşan kadın makbul sayılmıştır. Konuşma herhangi bir nedenle baskılandığında farklı yollar yöntemler aranıp bulan kadın duygu ve düşüncelerini simgelerle el sanatları ürünlerine yansıtarak sanatın gelişmesine öncülük etmiştir.

9. Kadınlar erkeklere göre daha ince ruhludurlar. Ayrıntılarla uğraşmayı severler. Yaptıkları işlerde duygularıyla hareket edebilirler. Onların bu duygusallıkları erkek egemen düşüncede bir zaaf olarak değerlendirilir. Buna karşın kültürel olarak erkeklerin dünyasında duygusallığa yer yoktur. “Erkek adam ağlamaz.” Erkekler güçlü olma, güç sergileme etkinliklerine yönelmişler, kaba güç gerektiren işlerde öne çıkmışlardır. “Elinin hamuru ile erkek işine karışma.” diyerek kendilerini güçlü hissettikleri bu dünyaya kadının girmesine izin vermezler. Bu sınırları zorlayan kadınlar ise “erkekleşmekte” takım elbise giyen iş kadınları, erkek işleri yapan köy kadınları olurlarken dişiliğini sergileyen iş kadınları ve köy kadınları dışlanmaktadır. Bu davranışla; “erkek gibi kadın” deyimiyile yüceltilen kadın kabul görürken, duygusal erkekler kadın gibi davranmakla suçlanmakta “kadın gibi erkek” deyimiyile aşağılanmaktadır.

10. İslam dininde ölü talkını annenin adı ile verilmektedir. Bu uygulamanın nedeni; “çocuğun gerçek babasının kim olduğunu sadece anne bilir” şeklinde yapılmaktadır. Buradan hareketle toplumsal yapı incelendiğinde; “kadın erkeğin namusudur” mantığıyla kadınının koruması ve denetlenmesinin altında, aslında kadını korumak değil, gerçek olan erkeğin kendi soyunu - genini koruma çabası yatmaktadır.

11. Tarihsel veriler ataerkil toplumların, belirleyici özelliklerini, yani erkeğin koca ve baba olarak egemen olduğu durumların başlangıçta toplumsal yapı içerisinde bulunmadığını aksine anaerkilliğin yani dişi etkisinin daha belirgin olduğunu söylemiştik. Bu açıdan bakıldığında özellikle kültürün en önemli unsurlarından olan dilin hala anaerkil olduğu görülmektedir. Bunlara örnek olarak “anadil”, “anavatan”, “anayurt”, “anayasa”, “anafikir”, “anabilim” vb. verilebilir. Buradan da görüldüğü gibi toplumsal yapı ataerkil olsa da zihnimiz halen anaerkindir.

12. Verilen tüm örnekler, kadının doğmadan yazılan yazgısıdır aslında. Doğduktan sonra da sesi az çıksın, az konuşsun diye, göbek bağının kısa kesilmesi vb. pratiklerle devam eder bu yazgı. “Kız dermiş ki; beni kırk gün atmayın, kırk günden sonra ben kendimi sevdirim” işte tüm insanlar için gerekli olan sevme ve sevilme isteğiyle kadın tüm yaşam boyunca bu yazgıyı değiştirmek için çabalar durur. Bu kültürel ortam aslında kadının değişmesine ve gelişmesine katkı sağlamıştır. Günümüzde kadın; toplumsal yapı içerisinde yer almayı başarmışsa kendi çabasının bir ürünüdür. Oysaki erkeklerin böyle bir şeye ihtiyacı yoktur. Doğduğu andan itibaren erkek oldukları için zaten sevilmekte ve kabul görmektedirler. Bu halk kültüründe “erkeğin elinin kiri, kadının alınının kararı” söylemiyle karşılığını bulmaktadır.

KAYNAKÇA

- **ACIPAYAMLI, Orhan:** Türkiye’de Doğumla İlgili Adet ve İnanmaların Etnolojik Etüdü. Erzurum 1961.A.Ü. Eğitim Bilimleri Yayınları 141 S.
- **ARSEL; İlhan:** Şeriat ve Kadın. İstanbul, 1991 Kurtiş Matbaası.447s.
- **AKBULUT, Semra:** Karabük İli Safranbolu İlçesindeki Doğum Adet ve İnanmaları Türk Halk Kültüründen Derlemeler. Ankara 2002 Kültür Bakanlığı Yayınları. 1-16.s.
- **BALIKÇI, Gülsen:** Artvin’in Bazı Yörelerinde Doğumla İlgili Adet ve İnanmalar. Türk Halk Kültüründen Derlemeler 1998. Ankara- 2001 Kültür Bakanlığı Yayınlar.36-98.s.
- **BALIKÇI, Gülsen:** Uşak’ın Bazı Yörelerinde Doğumla İlgili Adet ve İnanmalar II. Halk Kültürü araştırmaları Sempozyum Bildirileri Kültür Bakanlığı Yayınları Ankara 1998 22250.s.
- **BALIKÇI, Gülsen:** Tarsus Doğum Adetleri Tarsus Alan Araştırmaları Kültür Bakanlığı Yayınları Ankara 1998 63 -74. s.
- **BRIFFAULD, Robert:** ANALAR. Çev: Şensa Yeğin; İstanbul 1990 Payel Yayınevi 349 ş.
- **ERDOĞAN, Zübeyde:** Ankara Çubuk Kargın Köyü’nde Doğumla İlgili Adet ve İnanmalar. Türk Halk Kültüründen Derlemeler. Ankara 1995 Kültür Bakanlığı Yayınları 101-106 s.
- **GÜZELBEY, Cemil Cahit:** Gaziantep’te Doğum ve Çocuğa İlişkin Eski Töre ve İnançlar. Türk Folkloru Araştırmaları. Ankara 1982 Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. 19-36.s.
- **KARAKAŞ, Aynur:** Erzurum Narman Çimenli Köyü’nde Doğum Adetleri. Türk Halk Kültüründen Derlemeler. Ankara 1995 Kültür Bakanlığı Yayınları 149-154.s.
- **KARATAŞ, Aynur:** Vezirköy (Artvin) Doğum Adetleri. Türk Halk Kültüründen Derlemeler. Ankara 1991Kültür Bakanlığı Yayınlar 63-70.s.
- **NAHYA, Zümrüt:** Urfa’da Doğum Gelenek ve Göreneklere. Türk Folkloru Araştırmaları. Ankara 1984 Kültür ve Turizm Bakanlığı yayınları 73-80.s.
- **ÖNDER, Ali Rıza:** Türklere Renk Geleneği. Ankara 1983 G.Ü Basın – Yayın Yüksek Okulu - Basımevi 125 – 131.s.
- **ÖRNEK, Sedat Veyis:** Sivas ve Çevresinde Hayatın Çeşitli Safhalarıyla İlgili Batıl İnançların ve Büyüsel İşlemlerin Etnolojik Etüdü. Ankara 1981 Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları.138 s.
- **TAŞ, Hülya:** Erzurum’da Doğum ve Çocukla İlgili Eski Adet ve İnançlar, Halk Kültüründen Derlemeler. Ankara 1996 Kültür Bakanlığı Yayınları. 167-214.s. ARSEL: 1991,28)
- **TÜRK, Hüseyin:** Güneyevler Köyü’nde Doğumla İlgili Bazı Geleneksel Uygulamalar ve Boş İnançlar. Türk Folkloru Araştırmaları Ankara 1989 103-111.s.
- Yaşayan Kültür Ahlat. Kültür Bakanlığı yayınları Ankara 2001. Doğumla İlgili Adet ve inanmalar.
- **Yaşayan Kültür Ahlat:** Kültür Bakanlığı yayınları Ankara 2002
- Kültür Bakanlığı Halk Kültürü Belge Merkezi
- B2004. 001 – b2004.0012 Çorum halk kültürü alan araştırması ses bantları. Derleyen: Gülsen Balıkçı

- B2002 0126 - B2002 0137 Hatay halk kültürü alan araştırması ses bantları. Derleyen: Gülsen Balıkcı
- B.2004.0098 - B.2004.0106 Elazığ halk kültürü alan araştırması ses bantları. Derleyen: Gülsen Balıkcı
- B.2002.0189 - B.2002.0296 Elazığ halk kültürü alan araştırması ses bantları. Derleyen: Gülsen Balıkcı